

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/89/89/97

SZCZĘŚCIE I HISTORIA NAJNOWSZA - NAJBARDZIEJ POMYŚLNY OKRES W ŻYCIU POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LIPIEC '97

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Pamięć historyczna nie zawsze pozostaje w zgodzie z pamięcią indywidualną. Dla wielu ludzi wielkie wydarzenia w skali kraju często są tylko dalekim tłem ich życia. Mimo burz politycznych czy nawet narodowych dramatów ludzie się kochają, pobierają, pracują, wykonują wszystkie te czynności, które w sumie decydują o smaku życia oraz stanowią o poczuciu osobistego szczęścia lub też jego braku.

W jednym z ostatnich sondaży¹ próbowaliśmy uzyskać odpowiedź na pytanie, jak wygląda ocena poszczególnych epok naszej najnowszej historii dokonywana nie przez pryzmat polityki, ale właśnie w kategoriach życiowego trwania, osobistej pamięci każdego z nas. Który okres naszej najnowszej historii Polacy uznają za najbardziej pomyślny w swoim życiu? Kiedy byli najbardziej szczęśliwi, a którą epokę polityczną wspominają najgorzej?

CZY JESTEŚMY SZCZĘŚLIWI?

Według danych Gallupa², w marcu '96 roku 49% Amerykanów deklarowało, iż są bardzo szczęśliwi, 46% uznało się za dosyć szczęśliwych, a nieszczęśliwy czuł się tylko co dwudziesty (5%). W polskim społeczeństwie również przeważają osoby, które zaliczają się do szczęśliwych, z tym że większość z nich jest tylko raczej (49%) niż zdecydowanie szczęśliwa (23%). Prawie co czwarty Polak (23%) nie czuje się szczęśliwy, a niespełna co siedemnasty (6%) uważa się za zdecydowanie nieszczęśliwego.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (84) przeprowadzono w dniach 15-19 maja '97 na 1142-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski.

² The Gallup Pool Monthly nr 366, March 1996, s. 50.

		CBOS
Czy czuje się Pan(i) szczęśliwy(a)?		
Zdecydowanie tak	23%	
Raczej tak	49%	
Raczej nie	17%	
Zdecydowanie nie	6%	
Trudno powiedzieć	5%	

Poczucie szczęścia jest tym częstsze, im lepsze wykształcenie, większe dochody i większa miejscowość, w której się mieszka. Osoby szczęśliwe można najczęściej spotkać wśród ludzi w tzw. kwiecie wieku (25-34 lata), mieszkańców największych miast, osób z co najmniej średnim wykształceniem, dobrze oceniających swoje warunki materialne³. Poczucie deklarowanego szczęścia zależy przede wszystkim od poziomu wykształcenia - najwięcej szczęśliwych znajdziemy wśród osób z wykształceniem wyższym, najmniej - wśród mających wykształcenie podstawowe (różnica wynosi 22 punkty procentowe). Znaczna (17-punktowa) różnica jest też między liczbą zadowolonych z życia mieszkańców największych miast i mieszkańców wsi (przy dokładnie takim samym odsetku osób nie umiejących odpowiedzieć na to pytanie).

Interesujące jest również, w jak znacznym stopniu ocena własnych warunków materialnych jest uzależniona od optymizmu życiowego i poczucia osobistego szczęścia. O ile w wymiarze zobiektywizowanym (deklaracji wysokości dochodów) różnica w odsetkach osób szczęśliwych w grupie najlepiej zarabiających i wśród mających najniższe dochody sięga 10 punktów procentowych, o tyle subiektywne oceny własnych warunków materialnych (dobre lub złe) czynią tę różnicę czterokrotnie większą (40 punktów). Można zatem powiedzieć, że subiektywne oceny warunków materialnych w większym stopniu są miarą życiowego optymizmu-pesymizmu niż pochodną faktycznych dochodów.

³ Zob. tabele aneksowe.

Za najbardziej szczęśliwych uważają się prywatni przedsiębiorcy oraz przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, natomiast do najbardziej nieszczęśliwych zaliczają się renciści (tym razem w odróżnieniu od mniej nieszczęśliwych emerytów), bezrobotni, a wśród aktywnych zawodowo - robotnicy niewykwalifikowani.

Najwięcej osób zadowolonych z życia można spotkać w elektoratach SLD i ROP, najrzadziej zaś tego typu deklaracje składają wyborcy PSL i KPEiR.

Tabela 1 w procentach

Czy czuje się Pan(i) szczęśliwy(a)?	Elektoraty							Niezd- cydowani
	AWS	KPEiR	PSL	ROP	SLD	UP	UW	
Zdecydowanie tak	22	17	19	30	29	11	35	24
Raczej tak	55	49	48	52	54	63	41	45
Raczej nie	16	23	23	12	9	22	16	19
Zdecydowanie nie	3	8	4	4	4	3	7	8
Trudno powiedzieć	4	3	7	3	4	2	2	3
N=	170	55	75	38	183	59	58	362

KIEDY SIĘ ŻYŁO NAJLEPIEJ

Za najbardziej pomyślne dla siebie czasy *in gremio* Polacy uważają lata siedemdziesiąte oraz ostatnie ośmiolecie (po 1989 roku). Jedna trzecia ogółu dorosłych Polaków uznała lata 1970-1980 za najbardziej udany okres w swoim życiu, przy czym nieznacznie więcej wskazań zyskało pierwsze, jeszcze przedkryzysowe sześćdziesiąte (1970-1975). Niewiele mniejszy odsetek ankietowanych jako najbardziej szczęśliwy fragment życia wskazał okres po upadku PRL, przy czym dwa razy częściej za najbardziej pomyślne uznawano ostatnie cztery lata. Nie ma natomiast takich osób, które najlepiej wspominałyby lata okupacji, a bardzo nieliczni za najlepszy okres w swoim życiu uznali czasy stalinizmu (1948-1955).

	CBOS
<p>Życie człowieka ma swoje lepsze i gorsze strony, okresy, w których czujemy się szczęśliwi, a także takie, w których gorzej nam się wiedzie. Patrząc z długiej perspektywy czasu proszę powiedzieć, na jakie lata przypadł okres, który uznał(a)by Pan(i) za najlepszy, najbardziej pomyślny w swoim życiu?</p>	
Okres międzywojenny przed 1939 rokiem lub wcześniej	2%
Lata okupacji (1939-1945)	0%
Okres zaraz po wyzwoleniu (1945-1947)	2%
Koniec lat czterdziestych i wczesne lata pięćdziesiąte (1948-1955)	1%
Druga połowa lat pięćdziesiątych (1956-1960)	2%
Lata sześćdziesiąte (1961-1969)	6%
Wczesne lata siedemdziesiąte (1970-1975)	18%
Druga połowa lat siedemdziesiątych (1976-1980)	15%
Okres „pierwszej Solidarności” (1980-1981)	4%
Lata osiemdziesiąte (1981-1988)	9%
Okres upadku komunizmu (1989-1993)	10%
Okres ostatnich czterech lat (1994-1997)	21%
W moim życiu trudno wyróżnić okres, który byłby najlepszy	9%
Trudno powiedzieć	1%

Co ciekawe, ujawniły się niewielkie różnice w ocenie przeszłości między mężczyznami a kobietami: o ile mężczyźni bardziej cenią sobie przeszłość (zwłaszcza pierwszą połowę lat siedemdziesiątych), o tyle kobiety nieco lepiej oceniają obecne czasy (1994-1997). Być może wiąże się to z ogólniejszą tendencją do bardziej prezentystycznego, silniej zakorzenionego w teraźniejszości, nastawienia kobiet wobec czasu.

Lata siedemdziesiąte najlepiej wspominają rolnicy (46% tej grupy zawodowej stwierdziło, że był to najbardziej pomyślny okres w ich życiu), robotnicy (niewykwalifikowani 41% wskazań, wykwalifikowani 39%) oraz bezrobotni (37%) i renciści (36%). Okres ten za najlepszy w życiu częściej uznają osoby o poglądach lewicowych i centrowych, rzadziej zaś badani deklarujący poglądy prawicowe. Epokę Gierka za osobistą „złotą erę” częściej uważają respondenci o najniższych dochodach (42%), jednak w pozostałych grupach dochodowych wysokość zarobków nie różnicuje tak wyraźnie dobrych wspomnień o tych latach. Na stosunek do lat siedemdziesiątych o wiele silniej wpływa subiektywna ocena własnych warunków materialnych. Respondenci niezadowoleni ze swojej sytuacji materialnej najczęściej wskazują tę epokę jako okres swojej świetności, natomiast osoby zadowolone - za najbardziej udany fragment swojego życiorysu uznają lata po upadku komunizmu.

Ostatni okres naszej historii (1989-1997) najbardziej cenią sobie również respondenci z co najmniej średnim wykształceniem, mieszkający w największych i średniej wielkości miastach oraz w północnym i południowo-zachodnim regionach Polski. Wśród grup społeczno-zawodowych okres reform po roku '89 najbardziej pozytywnie oceniają prywatni przedsiębiorcy (47%), gospodynie domowe (43%) oraz kadra kierownicza i inteligencja (41%), najrzadziej jako pomyślny wskazują go rolnicy oraz renciści (po 8%).

W ocenie ostatnich ośmiu lat widać wyraźne zróżnicowania polityczne. Ogólnie rzecz biorąc, okres ten lepiej oceniają badani o prawicowych poglądach politycznych, choć nieco częściej za najbardziej udany w swoim życiu uważają oni okres rządów solidarnościowych (1989-1993) niż ostatnie cztery lata. Odwrotnie jest natomiast wśród badanych o poglądach lewicowych, którzy bardzo rzadko jako najbardziej pomyślny wskazują pierwszy okres reform rynkowych, natomiast znacznie częściej oceniają w ten sposób okres rządów koalicji SLD-PSL.

„TA NASZA MŁODOŚĆ...”

Jerzy Waldorff opowiadał kiedyś anegdotę o pewnej francuskiej markizie, która zapytana, jakiego ze znanych jej przywódców Francji ocenia najwyżej, odpowiedziała, że Napoleona II. Poproszona o uzasadnienie tego wyboru, stwierdziła: „Może najwybitniejszym cesarzem to on nie był, ale miałam wtedy dwadzieścia lat”. Można było przypuszczać, że również wielu Polaków w ocenie naszej najnowszej historii będzie się kierować podobną logiką, najcieplej wspominając okres swojej młodości.

Okazało się jednak, że wskazując najlepszy okres w swoim życiu Polacy nie do końca kierują się wyłącznie tego rodzaju względami sentymentalnymi. W wielu przypadkach okres „pierwszej” młodości nie zgadza się z tym, który wskazywany był jako najbardziej pomyślny. Można sądzić, że zróżnicowanie warunków życia w poszczególnych okresach naszej najnowszej historii w znacznym stopniu rzutowało na jakość życia, a zatem również na wynoszone z nich wspomnienia.

Tabela 2

w procentach

Który z tych okresów uznał(a)by Pan(i) za najlepszy , najbardziej pomyślny w swoim życiu?	Wiek										
	18-23	24-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i >
	Urodzeni w latach										
	1973-1979	1968-1972	1963-1967	1958-1962	1953-1957	1948-1952	1943-1947	1938-1942	1933-1937	1928-1932	1927 i <
Przed 1939	-	-	-	-	-	-	-	0	0	6	17
1939-1945	-	-	-	-	-	-	0	0	0	0	2
1945-1947	-	-	-	-	-	-	0	0	6	11	9
1948-1955	-	-	-	-	0	1	2	0	6	1	5
1956-1960	-	-	-	0	0	1	0	4	8	14	7
1961-1969	-	0	1	4	7	10	11	15	13	5	5
1970-1975	1	6	7	11	28	31	29	42	25	19	11
1976-1980	6	13	14	23	29	21	25	8	6	6	5
1980-1981	2	3	8	4	6	7	5	2	3	1	3
1981-1988	10	16	23	17	9	6	10	1	3	4	1
1989-1993	11	22	11	13	9	11	4	6	13	3	5
1994-1997	57	37	26	18	8	6	4	9	5	20	9
Nie ma takiego	12	4	9	9	2	4	9	11	10	11	17
Trudno powiedzieć	1	0	2	0	1	3	1	1	2	0	4

* Szare pola wskazują okres (okresy), w którym dana grupa wieku przekroczyła 20 rok życia.

Lata siedemdziesiąte najlepiej wspomina pokolenie obecnych czterdziestolatków i pięćdziesięciolatków przeżywających w tym okresie swoją młodość i wczesną dojrzałość⁴ - ponad połowa osób w wieku od 40 do 59 lat wskazuje ten okres jako najlepszy w swoim życiu. Były to również najpomyślniejsze czasy w ocenie jednej trzeciej respondentów nieco młodszych (w wieku 35-39 lat), a także trochę starszych (w wieku 60-64 lata). Przy czym w obu grupach odmiennie rozkładają się oceny obu podokresów epoki Gierka - pokolenie ówczesnych osiemnastolatków dużo lepiej ocenia drugą połowę lat siedemdziesiątych (1976-1980), co jest oczywiste, bo w tym okresie upłynęło ich bardziej świadome życie, natomiast ówczesne czterdziestolatki wyraźnie preferują pierwszą ich część (1970-1975).

Wyniki wskazują, że okres stalinizmu wyraźnie negatywnie wpłynął na osobiste poczucie jakości życia - nawet osoby przeżywające w tym okresie swoją młodość nie wspominają dobrze tamtych czasów. Inaczej jest natomiast (przy zachowaniu odpowiednich proporcji) w przypadku innej, również negatywnie ocenianej, epoki w naszej najnowszej historii: czasów stanu wojennego, stagnacji politycznej i kryzysu gospodarczego z lat osiemdziesiątych. Pokolenie przeżywające w tych latach swoją młodość stosunkowo często (23%) wskazuje ten okres jako najbardziej udany w swoim życiu.

Lata 1989-1997 są najlepiej oceniane, co oczywiste, przez ludzi młodych (do 30 roku życia). Większość z nich uważa je za najlepszy okres w swoim życiorysie, przy czym jako wyraźnie bardziej pomyślne oceniają ostatnie cztery lata.

Dobre wspomnienia z ostatniego ośmiolecia zachowała także dość znaczna grupa obecnych trzydziestolatków (30-40 lat) - około jednej trzeciej z nich uznało ten okres za najbardziej szczęśliwy. Jednak już wśród badanych w wieku od 40 do 44 lat widać wyraźny spadek liczby ocen pozytywnych - za równie udane uznają oni lata osiemdziesiąte, co czasy po obaleniu komunizmu.

⁴ Osoby te w roku '70 miały 17-32 lata, a w '79 roku 26-41 lat.

KIEDY SIĘ ŻYŁO NAJGORZEJ

Dla uzupełnienia całości obrazu naszej najnowszej historii, oglądanej z perspektywy osobistego życia Polaków, niezbędne jest rozpoznanie czasów najgorzej wspomnianych.

Poza okresem okupacji oraz latami osiemdziesiątymi można powiedzieć, że najgorzej wspomniane są czasy najbliższe współczesności, a zatem te, które - ze względu na charakter próby - mogły być źródłem negatywnych przeżyć dla znacznej liczby badanych.

		CBOS
Który z tych okresów wspomina Pan(i) najgorzej?		
Okres międzywojenny przed 1939 rokiem lub wcześniej	1%	
Lata okupacji (1939-1945)	7%	
Okres zaraz po wyzwoleniu (1945-1947)	2%	
Koniec lat czterdziestych i wczesne lata pięćdziesiąte (1948-1955)	3%	
Druga połowa lat pięćdziesiątych (1956-1960)	2%	
Lata sześćdziesiąte (1961-1969)	2%	
Wczesne lata siedemdziesiąte (1970-1975)	2%	
Druga połowa lat siedemdziesiątych (1976-1980)	4%	
Okres „pierwszej Solidarności” (1980-1981)	11%	
Lata osiemdziesiąte (1981-1988)	15%	
Okres upadku komunizmu (1989-1993)	13%	
Okres ostatnich czterech lat (1994-1997)	18%	
W moim życiu trudno wyróżnić okres, który byłby najgorszy	15%	
Trudno powiedzieć	5%	

Tabela 3

w procentach

Który z tych okresów wspomina Pan(i) najgorzej ?*	Wiek										
	18-23	24-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i >
	Urodzeni w latach										
	1973- 1979	1968- 1972	1963- 1967	1958- 1962	1953- 1957	1948- 1952	1943- 1947	1938- 1942	1933- 1937	1928- 1932	1927 i <
Przed 1939	-	-	-	-	-	-	-	0	1	1	10
1939-1945	-	-	-	-	-	-	0	1	19	36	40
1945-1947	-	-	-	-	-	-	5	6	7	5	7
1948-1955	-	-	-	-	0	1	2	8	9	9	7
1956-1960	-	-	-	0	0	2	3	3	4	9	3
1961-1969	-	0	0	0	1	4	7	0	2	2	2
1970-1975	0	1	2	2	3	6	4	1	1	0	2
1976-1980	1	2	5	6	5	11	0	5	4	1	0
1980-1981	11	20	8	16	16	10	7	13	9	12	2
1981-1988	17	13	19	21	23	19	19	11	8	5	2
1989-1993	9	20	24	19	13	14	16	21	8	6	2
1994-1997	9	13	21	21	27	23	22	20	17	9	14
Nie ma takiego	38	28	17	10	7	8	15	8	5	5	6
Trudno powiedzieć	15	4	4	4	5	2	1	4	6	2	3

Okres okupacji jest źródłem najgorszych wspomnień dla blisko dwóch piątych respondentów powyżej 65 roku życia i jednej piątej osób w wieku od 60 do 64 lat. Pamięć o złych latach wojny żywiej niż w innych grupach jest zachowana wśród osób z wykształceniem podstawowym (16% wskazań) i mieszkańców wsi (10%). Lata stalinizmu natomiast najgorzej wspominają badani w wieku od 55 do 69 lat.

Stan wojenny i późniejsze lata osiemdziesiąte (1981-1988) to najgorszy okres dla blisko jednej czwartej respondentów w wieku od 40 do 44 lat, a także dla jednej piątej w wieku od 45 do 54 lat i dla co piątego późnego trzydziestolatka (35-39 lat). Częściej niż inni negatywnie myślą o tych czasach mieszkańcy największych miast, badani z wyższym wykształceniem, o prawicowych poglądach politycznych, a w grupach społeczno-zawodowych: kadra kierownicza i inteligencja, pracownicy umysłowi niższego szczebla oraz robotnicy wykwalifikowani - a więc grupy najbardziej zaangażowane w pierwszą, historyczną „Solidarność”.

Z kolei ostatnie osiem lat jako najgorsze w swoim życiu wskazuje ponad połowa robotników niewykwalifikowanych (55%), blisko połowa osób bezrobotnych (49%) oraz rolników (47%), przy czym we wszystkich przypadkach nieco gorsze recenzje zyskują ostatnie cztery lata (1994-1997) niż początek reform (1989-1993).

OCENA PRZESZŁOŚCI A PREFERENCJE POLITYCZNE

Interesująco kształtują się oceny naszej najnowszej historii w elektoratach poszczególnych partii politycznych.

Dla połowy zwolenników PSL najbardziej udany okres życia to lata siedemdziesiąte. Ocenę tę podziela również ponad dwie piąte elektoratów SLD i UP. Okres ten jako pomyślny najrzadziej wspominają zwolennicy Unii Wolności.

Potencjalni wyborcy UW za najbardziej udany okres w swoim życiu uważają ostatnie cztery lata. Zwolennicy AWS, dosyć powściągliwie oceniający *prosperity* lat siedemdziesiątych, lepiej wspominają początkowy okres reform niż czasy rządów koalicji SLD-PSL. Natomiast lata 1994-1997 za najbardziej udane uznaje co czwarty zwolennik UP i SLD.

Tabela 4

w procentach

Jaki okres uznał(a)by Pan(i) za najlepszy , najbardziej pomyślny w swoim życiu?	Elektoraty							Niezdęcydowani
	AWS	KPEiR	PSL	ROP	SLD	UP	UW	
Przed 1939	4	5	0	1	2	2	3	2
1939-1945	0	0	0	0	0	0	0	0
1945-1947	1	8	0	0	4	0	0	2
1948-1955	1	6	0	0	1	5	0	1
1956-1960	1	5	1	4	2	0	0	4
1961-1969	5	11	10	2	5	6	4	4
1970-1975	12	21	23	22	24	22	12	17
1976-1980	13	5	27	14	18	21	7	14
1980-1981	10	2	5	0	2	4	4	3
1981-1988	11	4	6	18	7	6	12	12
1989-1993	21	8	6	13	6	8	7	9
1994-1997	15	17	12	18	25	25	39	21
W moim życiu trudno wyróżnić okres, który byłby najlepszy	6	8	11	3	4	1	6	11
Trudno powiedzieć	1	0	0	4	1	0	6	1

Pewną wspólnotę ocen najnowszej historii wśród zwolenników ugrupowań postsolidarnościowych jeszcze wyraźniej widać przy okazji wyboru najgorszego okresu w życiu. Więcej niż co piąty zwolennik UP, UW i AWS najgorzej wspomina lata 1981-1988. Natomiast zwolennicy SLD za najgorszy dla siebie uważają okres rządów solidarnościowych (1989-1993), a także pierwszej „Solidarności” (1980-1981). Negatywną ocenę tego ostatniego okresu podzielają również sympatycy PSL, którzy jednak najgorzej oceniają lata 1994-1997, czyli czasy rządów premiera i koalicji z udziałem popieranej przez nich partii. Warto zauważyć, że zwolennicy PSL częściej niż inni łączą swoje negatywne wspomnienia z okresem stalinizmu, czasami przymusowej kolektywizacji i „rozkułaczania” wsi.

Odmienność ocen najnowszej historii wśród ugrupowań postsolidarnościowych widać w ocenie ostatnich ośmiu lat: zwolennicy UP wyraźnie częściej są niezadowoleni z pierwszych lat reform, natomiast opinii tej raczej nie podzielają sympatycy AWS i UW. Z kolei elektorat AWS bardzo negatywnie wypowiada się na temat ostatnich czterech lat, z czym nie do końca zgadzają się zwolennicy UW i UP.

Tabela 5

w procentach

Który z tych okresów wspomina Pan(i) najgorzej ?	Elektoraty							Niezdyscyplinowani
	AWS	KPEiR	PSL	ROP	SLD	UP	UW	
Przed 1939	0	0	1	5	1	0	0	1
1939-1945	6	21	9	8	11	2	4	6
1945-1947	3	6	5	5	1	0	0	1
1948-1955	3	5	12	5	3	0	3	0
1956-1960	2	7	1	2	1	1	4	1
1961-1969	1	9	0	0	2	5	1	1
1970-1975	1	0	3	0	2	1	3	3
1976-1980	6	0	1	5	6	4	7	2
1980-1981	10	8	12	5	15	18	8	9
1981-1988	22	7	5	15	12	24	23	15
1989-1993	9	4	10	16	24	20	9	12
1994-1997	22	20	24	19	9	13	7	24
W moim życiu trudno wyróżnić okres, który byłby najgorszy	14	5	17	9	12	11	19	17
Trudno powiedzieć	3	8	0	7	2	2	13	8

Elektorat KPEiR wyróżnia się dość charakterystycznym rozkładem ocen dotyczących najnowszej historii - za najgorsze okresy w swoim życiu sympatycy tej partii uważają ostatnie cztery lata oraz czasy okupacji.

Spółeczna ocena najnowszej historii Polski ma dwoisty charakter. Ponad połowa Polaków w średnim wieku (40-59 lat) uważa, że najbardziej udany i pomyślny okres ich życia przypadł na lata siedemdziesiąte, przy czym szczególne nasilenie poczucia szczęścia dotyczy lat 1970-1975. Przyczyny takiej oceny, poza młodością tego pokolenia, wydają się dość oczywiste. Pierwsze pięciolecie rządów Gierka był to okres pewnego otwarcia na świat oraz wzmożonej konsumpcji, możliwej dzięki pożyczkom zagranicznym do dziś obciążającym nasze konto. Z jednej strony *boom* inwestycyjny dający wrażenie rozwoju gospodarczego, z drugiej - pojawiające się w sklepach zagraniczne towary, owa szeleszcząca i kolorowa nowoczesność, tym bardziej zapadły w pamięć Polaków, że nastąpiły po bardzo siemieżnych czasach autarkicznej gospodarki „późnego Gomułki”. Wszystko to nie przeczy jednak możliwości korzystania z tych zmian i pamiętania ich jako czasów osobistej *prosperity*. To, że ludzie inaczej pamiętają niedawną przeszłość niż powinno wynikać z obiektywnych ocen, nie jest - jak się wydaje - rezultatem jakiejś indoktrynacji, ale przede wszystkim tego, że w swych opiniach uwzględniają całkiem inne czynniki niż politycy czy historycy, stawiający oceny na podstawie wskaźników „makro”. Warto jeszcze zaznaczyć, że okres ten jako swoją osobistą „złotą erę” wyraźnie częściej wspominają grupy nie należące do beneficjentów reform rynkowych: rolnicy, robotnicy oraz renciści i osoby bezrobotne.

Jedna trzecia ankietowanych za najlepszy okres swego życia uważa ostatnie osiem lat, przy czym wyraźnie częściej ich końcowe czterolecie. Czasy odzyskania niepodległości, reform politycznych i rynkowych to najlepszy okres w życiu ludzi młodych (co zapewne tylko w części wynika z ich niewielkiej możliwości wyboru), raczej mieszkańców dużych miast, z wykształceniem co najmniej średnim. Jako najpomyślniejsze lata swego życia okres ten oceniają także prywatni przedsiębiorcy, kadra kierownicza i inteligencja oraz gospodynie domowe.

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. piłskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy czuje się Pan(i) szczęśliwy(a)?

	(%)			
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	73	23	5	1141
Płeć				
Mężczyźni	74	21	5	539
Kobiety	71	24	4	601
Wiek				
do 24 lat	77	19	5	159
25-34	83	14	3	203
35-44	77	20	3	257
45-54	68	27	5	193
55-64	67	28	5	161
65 lat i więcej	61	32	7	168
Miejsce zamieszkania				
Wieś	66	30	4	424
Miasto do 20 tys.	72	22	6	149
od 21 do 100 tys.	73	19	8	209
101-500 tys.	79	19	2	239
501 tys. i więcej mieszk.	83	13	4	121
Region				
Północny	76	19	5	94
Zachodni	75	24	1	137
Środkowozachodni	71	22	7	176
Środkowy	70	24	6	224
Wschodni	67	28	5	125
Południowo-wschodni	75	20	5	189
Południowo-zachodni	77	22	2	195
Wykształcenie				
Podstawowe	59	34	7	350
Zasadnicze zawodowe	76	22	3	330
Średnie	81	14	5	359
Wyższe	81	18	1	102
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	85	12	3	87
Prac. umysł. niż. szczebla	79	19	2	111
Pracownicy fiz. - umysł.	81	13	6	71
Robotnicy wykwalifikowani	80	17	3	135
Robotnicy niewykwalifik.	60	34	6	72
Rolnicy	73	24	3	81
Prywatni przedsiębiorcy	89	9	2	47
Bierni zawodowo				
Renciści	53	38	9	119
Emeryci	70	26	4	201
Uczniowie i studenci	77	13	10	70
Bezrobotni	63	34	3	84
Gospodynie domowe i inni	74	21	5	63
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	79	18	3	149
Sektor państwowy	83	16	1	131
Sektor prywatny	78	15	7	258
Spółdzielczość	68	32	0	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 200 zł	68	28	4	213
201 - 325	75	21	5	221
326 - 449	74	22	4	205
450 - 599	75	17	8	148
Powyżej 599 zł	78	20	2	180
Ocena własnych war. mater.				
Złe	48	45	7	296
Średnie	78	18	4	536
Dobre	88	10	3	308
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	75	23	2	81
Raz w tygodniu	73	22	4	579
Kilka razy w miesiącu	72	24	3	140
Kilka razy w roku	72	20	7	224
W ogóle nie uczestniczy	71	26	2	114
Poglądy polityczne				
Lewica	80	17	3	225
Centrum	75	21	4	359
Prawica	75	22	3	318
Trudno powiedzieć	59	32	9	237

Tabela 2. Życie człowieka ma swoje lepsze i gorsze strony, okresy, w których czujemy się szczęśliwi, a także takie, w których gorzej nam się wiedzie. Patrząc z długiej perspektywy czasu proszę powiedzieć, na jakie lata przypada okres, który uznał(a)by Pan(i) za najlepszy, najbardziej pomyślny w swoim życiu?

	Przed 1939	1939-1945	1945-1947	1948-1955	1956-1960	1961-1969	1970-1976	1976-1980
Ogółem	2	0	2	1	2	6	18	15
Płeć								
Mężczyźni	2	0	2	1	2	5	19	14
Kobiety	3	0	2	2	3	7	16	15
Wiek								
do 24 lat	0	0	0	0	0	0	1	6
25-34	0	0	0	0	0	0	5	12
35-44	1	0	0	0	0	5	21	26
45-54	0	0	0	1	0	10	30	22
55-64	0	0	4	4	6	14	32	7
65 lat i więcej	13	1	9	4	9	5	14	5
Miejsce zamieszkania								
Wieś	2	0	2	2	3	7	19	16
Miasto do 20 tys.	3	0	2	1	1	4	21	17
od 21 do 100 tys.	1	1	1	1	2	6	15	12
101-500 tys.	3	0	1	1	3	4	20	13
501 tys. i więcej mieszk.	2	0	3	1	1	5	11	13
Region								
Północny	1	0	0	2	2	3	11	18
Zachodni	6	0	3	1	2	4	19	16
Środkowo-zachodni	1	0	2	1	4	7	21	15
Środkowy	1	1	1	1	2	4	18	18
Wschodni	2	0	3	2	2	5	22	11
Południowo-wschodni	1	0	1	2	2	11	13	11
Południowo-zachodni	3	0	1	1	1	5	18	13
Wykształcenie								
Podstawowe	5	1	3	2	5	8	20	14
Zasadnicze zawodowe	0	0	0	1	2	5	15	19
Średnie	2	0	2	0	1	4	18	11
Wyższe	0	0	1	3	1	6	20	14
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	0	0	0	2	0	7	20	13
Prac.umysł.niż.szczębla	1	0	1	0	0	4	22	13
Pracownicy fiz.-umysł.	0	0	0	0	0	3	8	21
Robotnicy wykwalifikowani	1	0	0	0	1	4	21	18
Robotnicy niewykwalifik.	0	0	0	0	0	4	21	20
Rolnicy	0	0	1	1	1	9	19	27
Prywatni przedsiębiorcy	0	0	0	0	0	3	17	13
Bierni zawodowo								
Renciści	3	0	3	3	6	11	24	12
Emeryci	8	1	7	4	8	7	21	7
Uczniowie i studenci	0	0	0	0	0	1	1	1
Bezrobotni	0	0	0	2	1	6	11	26
Gospodynie domowe i inni	2	0	2	0	0	5	13	15
Pracujący poza rolnictwem								
Sfera budżetowa	0	0	0	2	0	2	25	18
Sektor państwowy	1	0	0	0	1	6	19	21
Sektor prywatny	0	0	0	0	0	6	11	12
Spółdzielczość	2	0	3	0	0	0	33	29
Dochody na jedną osobę								
Poniżej 200 zł	2	0	0	2	3	5	22	20
201 - 325	2	0	0	1	1	6	17	18
326 - 449	1	0	2	2	4	9	18	14
450 - 599	5	0	4	1	2	5	17	11
Powyżej 599 zł	2	0	2	2	4	5	22	11
Ocena własnych war. mater.								
Złe	4	0	3	1	2	7	21	21
Średnie	2	0	2	2	4	6	19	13
Dobre	0	0	1	1	1	4	12	11
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	6	0	4	0	1	6	7	7
Raz w tygodniu	2	0	2	2	3	7	17	15
Kilka razy w miesiącu	1	1	1	2	1	7	11	16
Kilka razy w roku	1	0	2	1	2	4	22	15
W ogóle nie uczestniczy	2	0	2	1	3	3	25	16
Poglądy polityczne								
Lewica	2	0	4	1	2	7	18	18
Centrum	1	0	1	2	1	6	21	15
Prawica	5	0	2	1	2	6	16	12
Trudno powiedzieć	5	1	2	2	5	4	14	14

(continued)

Tabela 2 (cd.). Życie człowieka ma swoje lepsze i gorsze strony, okresy, w których czujemy się szczęśliwi, a także takie, w których gorzej nam się wiedzie. Patrząc z długiej perspektywy czasu proszę powiedzieć, na jakie lata przypadł okres, który uznał(a)by Pan(i) za najlepszy, najbardziej pomyślny w swoim życiu?

(%)

	1980-1981	1981-1988	1989-1993	1994-1997	Nie ma takiego	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	4	9	10	21	9	2	1142
Płeć							
Mężczyźni	5	10	13	17	8	2	541
Kobiety	3	8	8	23	9	2	601
Wiek							
do 24 lat	2	12	11	54	13	2	159
25-34	5	17	16	37	7	1	203
35-44	5	12	11	12	5	1	257
45-54	6	7	8	5	6	2	194
55-64	2	2	10	7	10	2	161
65 lat i więcej	3	2	4	13	15	2	168
Miejsce zamieszkania							
Wieś	6	9	6	18	10	1	423
Miasto do 20 tys.	3	6	7	18	16	0	149
od 21 do 100 tys.	1	10	13	27	9	2	209
101-500 tys.	4	10	14	19	4	3	239
501 tys. i więcej mieszk.	4	10	15	25	6	4	122
Region							
Północny	1	10	20	22	6	4	94
Zachodni	2	8	6	23	8	2	137
Środkowo-zachodni	2	14	8	14	9	0	176
Środkowy	5	10	10	23	9	3	225
Wschodni	5	4	7	26	9	1	125
Południowo-wschodni	7	10	10	14	14	0	189
Południowo-zachodni	4	8	13	24	8	1	195
Wykształcenie							
Podstawowe	3	4	7	14	12	2	349
Zasadnicze zawodowe	5	14	9	21	8	1	330
Średnie	4	11	13	26	7	1	359
Wyższe	5	7	13	21	5	4	103
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	1	8	20	21	5	3	88
Prac.umysł.niż.szczebla	6	11	13	26	3	1	111
Pracownicy fiz.- umysł.	2	20	14	21	9	3	71
Robotnicy wykwalifikowani	4	14	11	18	6	1	135
Robotnicy niewykwalifik.	4	12	12	18	7	2	72
Rolnicy	11	9	5	3	12	1	81
Prywatni przedsiębiorcy	6	12	16	31	3	0	47
Bierni zawodowo							
Renciści	5	7	3	5	18	0	119
Emeryci	2	1	8	12	10	3	201
Uczniowie i studenci	0	3	7	70	14	4	70
Bezrobotni	7	10	2	28	7	0	84
Gospodynie domowe i inni	1	16	17	26	4	0	63
Pracujący poza rolnictwem							
Sfera budżetowa	3	8	14	19	7	3	150
Sektor państwowy	6	18	11	14	1	1	131
Sektor prywatny	6	13	14	27	8	1	258
Spółdzielczość	0	10	7	15	0	0	18
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	6	9	9	16	6	0	213
201 - 325	4	13	11	16	8	2	221
326 - 449	2	9	8	19	9	2	205
450 - 599	4	8	16	22	7	0	147
Powyżej 599 zł	5	7	10	25	4	2	180
Ocena własnych war. mater.							
Źle	6	8	7	11	9	2	296
Średnie	4	8	11	18	8	2	536
Dobre	3	12	12	34	9	1	309
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	10	1	8	28	23	0	81
Raz w tygodniu	4	11	11	17	8	1	579
Kilka razy w miesiącu	7	7	12	26	5	3	140
Kilka razy w roku	2	12	11	23	5	2	224
W ogóle nie uczestniczy	1	6	5	23	12	1	115
Poglądy polityczne							
Lewica	4	10	5	24	3	2	225
Centrum	2	10	7	23	8	2	359
Prawica	6	8	20	17	8	1	319
Trudno powiedzieć	3	8	6	19	15	1	237

Tabela 3. Który z tych okresów wspomina Pan(i) najgorzej?

(%)

	Przed 1939	1939-1945	1945-1947	1948-1955	1956-1960	1961-1969	1970-1976	1976-1980
Ogółem	1	7	2	3	2	2	2	4
Płeć								
Mężczyźni	1	7	2	4	2	2	2	3
Kobiety	1	8	3	2	2	1	2	4
Wiek								
do 24 lat	0	0	0	1	0	0	0	1
25-34	0	0	0	0	0	0	1	4
35-44	0	0	0	0	0	1	2	5
45-54	0	0	2	1	3	5	5	7
55-64	0	12	7	9	3	1	1	4
65 lat i więcej	7	39	6	8	5	2	1	0
Miejsce zamieszkania								
Wieś	2	10	3	4	1	1	3	3
Miasto do 20 tys.	0	6	5	2	1	1	1	3
od 21 do 100 tys.	2	8	1	3	2	3	1	2
101-500 tys.	0	5	1	2	2	2	2	7
501 tys. i więcej mieszk.	0	5	2	3	2	1	1	7
Region								
Północny	0	4	1	4	1	2	1	6
Zachodni	3	9	5	2	2	1	3	1
Środkowozachodni	1	8	4	1	0	2	2	3
Środkowy	1	5	1	4	2	1	1	4
Wschodni	2	10	2	3	3	1	2	4
Południowo-wschodni	1	7	1	5	1	1	2	4
Południowo-zachodni	0	9	2	1	3	3	3	5
Wykształcenie								
Podstawowe	3	16	5	5	2	2	1	2
Zasadnicze zawodowe	0	2	1	2	1	1	3	3
Średnie	0	4	2	1	2	1	2	5
Wyższe	0	5	0	5	2	2	0	10
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	0	0	1	1	0	2	3	9
Prac. umysł. niż. szczebla	0	0	2	1	2	1	3	8
Pracownicy fiz.- umysł.	0	0	0	0	1	0	5	0
Robotnicy wykwalifikowani	0	0	0	0	1	0	1	6
Robotnicy niewykwalifik.	0	0	0	3	0	2	0	2
Rolnicy	0	4	4	9	0	0	5	2
Prywatni przedsiębiorcy	0	0	0	0	0	4	0	5
Bierni zawodowo								
Renciści	2	14	5	1	2	3	2	1
Emeryci	4	30	6	9	6	4	1	1
Uczniowie i studenci	0	0	0	0	0	0	0	2
Bezrobotni	0	2	0	0	2	0	1	3
Gospodynie domowe i inni	1	2	0	3	0	0	2	6
Pracujący poza rolnictwem								
Sfera budżetowa	0	1	1	2	1	1	2	5
Sektor państwowy	0	1	0	1	1	0	3	6
Sektor prywatny	0	1	0	1	1	1	2	6
Spółdzielczość	0	0	0	0	3	0	0	14
Dochody na jedną osobę								
Poniżej 200 zł	1	4	3	2	0	1	5	1
201 - 325	1	6	1	2	2	2	1	4
326 - 449	0	11	4	3	1	2	1	7
450 - 599	1	13	2	3	4	2	1	6
Powyżej 599 zł	0	7	2	4	2	2	3	3
Ocena własnych war. mater.								
złe	0	5	2	2	0	0	2	2
Średnie	2	10	2	3	3	2	1	4
Dobre	1	6	2	3	1	2	2	5
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	5	7	4	1	2	1	1	6
Raz w tygodniu	1	8	3	4	1	1	2	3
Kilka razy w miesiącu	1	6	0	4	1	3	2	6
Kilka razy w roku	0	7	1	1	1	1	3	4
W ogóle nie uczestniczy	1	6	1	1	5	2	0	5
Poglądy polityczne								
Lewica	1	9	1	4	1	2	1	3
Centrum	1	6	2	2	2	2	2	7
Prawica	1	6	2	4	2	2	2	7
Trudno powiedzieć	2	9	4	2	1	0	1	3

(continued)

Tabela 3 (cd.). Który z tych okresów wspomina Pan(i) najgorzej?

(%)

	1980-1981	1981-1988	1989-1993	1994-1997	Nie ma takiego	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	11	15	13	18	15	5	1142
Płeć							
Mężczyźni	13	15	14	18	13	6	541
Kobiety	10	15	12	18	17	5	601
Wiek							
do 24 lat	12	14	9	10	35	18	159
25-34	13	18	19	16	27	3	203
35-44	16	22	16	25	9	4	257
45-54	9	19	15	23	11	2	194
55-64	11	9	13	18	6	6	161
65 lat i więcej	5	3	3	12	5	3	168
Miejsce zamieszkania							
Wieś	9	10	13	22	16	5	424
Miasto do 20 tys.	11	19	12	18	14	7	149
od 21 do 100 tys.	13	18	13	11	17	6	209
101-500 tys.	12	16	17	20	10	4	239
501 tys.i więcej mieszk.	13	21	7	11	21	6	122
Region							
Północny	7	21	8	18	20	7	94
Zachodni	11	17	21	12	8	6	137
Środkowo-zachodni	16	9	12	20	15	5	176
Środkowy	9	18	12	19	20	6	225
Wschodni	12	16	10	15	12	8	125
Południowo-wschodni	10	8	12	20	24	5	189
Południowo-zachodni	12	20	15	18	6	3	195
Wykształcenie							
Podstawowe	8	7	10	22	12	5	350
Zasadnicze zawodowe	15	18	17	18	13	6	330
Średnie	9	19	13	16	20	7	359
Wyższe	16	20	11	13	15	1	103
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier.,inteligencja	17	26	14	10	16	1	88
Prac.umysł.niż.szczębla	16	22	13	12	18	2	111
Pracownicy fiz.- umysł.	21	9	20	12	22	10	71
Robotnicy wykwalifikowani	11	22	13	23	16	8	135
Robotnicy niewykwalifik.	11	15	23	32	3	9	72
Rolnicy	7	4	18	29	15	3	81
Prywatni przedsiębiorcy	25	3	17	16	21	9	47
Bierni zawodowo							
Renciści	7	9	13	25	12	4	119
Emeryci	6	10	5	11	3	4	201
Uczniowie i studenci	9	24	7	3	43	13	70
Bezrobotni	12	13	19	30	16	4	84
Gospodynie domowe i inni	6	25	8	16	24	5	63
Pracujący poza rolnictwem							
Sfera budżetowa	15	24	12	16	17	4	150
Sektor państwowy	15	22	18	21	10	5	131
Sektor prywatny	14	17	17	16	15	8	258
Spółdzielczość	9	9	12	29	18	7	18
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	8	16	17	27	9	6	213
201 - 325	11	13	16	22	12	6	221
326 - 449	14	19	13	12	10	4	205
450 - 599	13	12	13	16	12	2	148
Powyżej 599 zł	15	22	9	10	15	4	180
Ocena własnych war. mater.							
Złe	13	14	17	33	6	4	296
Średnie	8	16	13	14	16	6	536
Dobre	16	14	10	9	22	7	309
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	3	12	11	22	23	3	81
Raz w tygodniu	11	13	11	19	16	7	579
Kilka razy w miesiącu	9	19	13	15	17	4	140
Kilka razy w roku	13	17	18	16	12	5	224
W ogóle nie uczestniczy	18	16	15	14	10	5	115
Poglądy polityczne							
Lewica	19	16	13	17	9	4	225
Centrum	12	15	18	14	17	5	359
Prawica	9	20	9	17	15	4	319
Trudno powiedzieć	4	8	13	25	18	9	237